

Matīsa Siliņa ietekme uz Latvijas nacionālās kartogrāfijas veidošanos

Jānis Štrauhmanis, *Riga Technical University*

Kopsavilkums. Etnogrāfs, vēsturnieks un rakstnieks Matīss Siliņš bija arī pirmais latviešu kartogrāfs. Viņš ar lielu uzņēmību un drosmi Krievijas cenzūras apstākļos, sagatavoja un publicēja vairāk nekā 70 kartes un plānus. M.Siliņa kartogrāfiskās darbības ietekme uz Latvijas nacionālās kartogrāfijas veidošanos jūtama, karšu latviešu valodā skaita būtisks pieaugumā. Latvijas nacionālajā kartogrāfijā jūtama zināma M.Siliņa karšu satura atsevišķu elementu, kā arī ģeogrāfisko nosaukumu pārņemšana. Latvijas Ģeogrāfijas biedrība ievēlēja Matīsu Siliņu par Goda biedru.

Atslēgas vardi: Matīss Siliņš, Atbalss kalendārs, Latvijas kartes, Rīgas plāni.

I. MATĪSA SILIŅA DZĪVES UN DARBĪBAS GAITAS

2011.gadā apritēja 150 gadi, kopš dzimis pirmais latviešu kartogrāfs Matīss Siliņš. Te jāpiebilst, ka rakstnieks un literatūrzinātnieks Jānis Niedre īpaši uzsvēra, ka Matīss Siliņš ir "latviešu pirmais kartogrāfs" [1, 5.lpp.]. Kā liecina šo rindu autora pētījumi, M.Siliņu var uzskatīt par pirmo latvieti, kurš sācis kartogrāfisko darbu veidošanu un izdošanu. Bet Matīss Siliņš bija izcila personība, kurai kartogrāfiskā darbība kā galvenā bija samērā īsu laiku, jo viņš bija etnogrāfs, muzeju darbinieks, pedagogs, bibliotekārs, literāts un grāmatu izdevējs.

Matīss Siliņš dzimis 1861.gada 13.janvārī Tukuma apriņķa Remtes pagasta Ķuņķur-Kalēju mājās [2], vecāku ietekmē agri iepazīna literatūru, īpaši dzeju. Mācoties Vārmes pagastskolā, viņam radās interese arī par latviešu tautas vēsturi, kas nostiprinājās, studējot Irlavas skolotāju seminārā, to viņš absolvēja 1879.gadā. Tad sekoja skolotāja darbs Bukaišos, pēc tam pie barona fon Rekes. Ar barona atbalstu sekoja studijas Vācijā, Halberštates skolotāju seminārā. Pēc studijām, kā to atzīmējis O.Zanders: „M.Siliņš cenšas pielikt roku visur, kur top kāds kultūras pasākums” [3]. Matīss Siliņš piedalījās Maskavas latviešu vakaros, žurnāla „Austrums” rediģēšanā, sagatavoja rakstus Latviešu konversācijas vārdnīcai. Viņa tulkojumā izdeva Rīmju hroniku, Latviešu Indriķa hroniku, Vergilija „Eneidas” 1.dziedājumu. Par šīm aktivitātēm plašāk S.Stinkules rakstā [5]. 1896.gadā Rīgas latviešu biedrības I etnogrāfiskajā izstādē M.Siliņam uzticēja arī kartogrāfēšanas darbus [4].

Jāpiebilst, ka laikā no 1903. gada līdz 1921.gadam M.Siliņš vadīja Rīgas Latviešu biedrības muzeju. Pēc tam līdz 1934.gadam viņš bija Valsts vēstures muzeja direktors. 1925.gadā ievēlēts par Latvijas Ģeogrāfijas biedrības Goda biedru, uzsverot M.Siliņa lielo ieguldījumu Latvijas kartogrāfijā [5].

Viņš aktīvi piedalījās Latvijas Ģeogrāfijas biedrības pasākumos, ziņoja par savu ceļojumu iespaidiem, norādīja uz Kurzemes jūrmalas aizsardzības nepieciešamību [6].

1.att. Matīss Siliņš (1861-1942).

VI. Latvijas ģeogrāfijas konferencē M.Siliņš izteicās pret svešvārdu lietošanu Latvijas ģeogrāfisko reģionu nosaukumos. M.Siliņa projekti "Brīvības pieminekļi" un "Svētkalns ar svētozolu, svētuguni un svēto šķirstu" (laikraksts "Pēdējā Brīdī", 1930.g. 27.02.).

Jau pusmūža gados M.Siliņš studēja Latvijas vēsturi un latviešu valodu Latvijas Universitātē, savā iestāšanās lūgumā viņš rakstīja, ka: "vēlas iestāties Filoloģijas – filozofijas fakultātē vēstures nodaļā, lai sistemātiski stiprinātos savā jaunā vēstures arodā" [7.]. Viņš regulāri apmeklēja arī Rīgas Latviešu biedrības ortogrāfijas komisijas pasākumus.

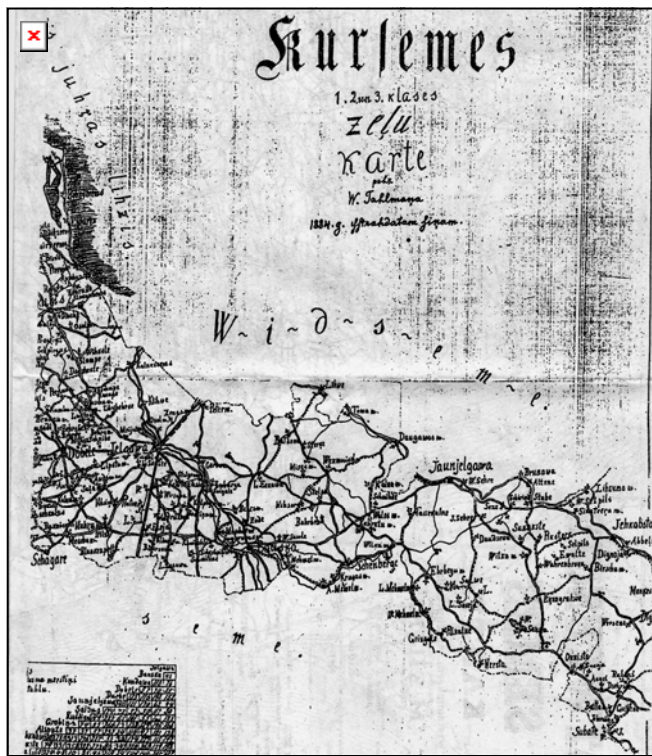
Matīsa Siliņa mūzs noslēdzās 1942.gada 3.martā.

Bet M.Siliņa kā kartogrāfa darbošanās saistās ar 19.gadsimta beigām, kad viņš 1888.gadā sāka veidot "Atbalss kalendāru", kas tika izdots laikā no 1889. gada līdz 1898.gadam. Kalendāra pielikumos tika publicēti M.Siliņa kartogrāfiskie darbi, bet ne pilnīgi visi. Tika sastādītas, gravētas litogrāfijas akmenī ap divi desmiti karšu un plānu lapas, pie tam jānorāda, ka autors kartēs redzamos simbolus veidoja pats un liekas vienmēr atcerējās kartes lietotājus. Tiesa, ne visi simboli ir viegli uztverami. Īpaši jāatzīmē, ka autors savu karšu veidošanai centās izmantot jaunākos pieejamos kartogrāfiskos materiālus. Uz to M.Siliņš norādīja, piem., pie 1901.gadā izdotās Latviešu apdzīvotās zemes kartes.

II. MATĪSA SILIŅA KARTOGRĀFA VEIKUMS

M.Siliņa galvenie kartogrāfiskie darbi ir šādi:

• 1889.g. – Kurzemes 1.,2.,3. klases ceļu karte (pielikumā “Atbalss kalendāram”) (2.att.); mērogs 15 verstis collā jeb 1:630 000. Karte zīmēta pēc V.Tālmaņa ziņām, datētām ar 1884.g., M.Siliņš tajā fiksējis gan šosejas, gan 1.,2.,3. klases ceļus. Kurzemes ceļu kartei pievienots attālumu starp pilsētām un miestiem rādītājs.

2.att. Kurzemes 1.,2.,3. klases ceļu karte.

Jāpiebilst, ka Sēlija attēlota tikai līdz Subatei, domājams, papīra formāta ierobežojumu dēļ. Vēl jāatzīmē kartes autora rūpīgā pieeja ģeogrāfisko nosaukumu atveidošanā gan šajā, gan citās kartēs. 1889.g. – Latvijas karte (Kurzeme līdz ar Vidzemes un Vitebskas guberņas latviešu daļu) m. 1:750 000 (pielikumā 1890.g.“Atbalss kalendāram”); ielikumkarte: Leišu – Latviešu cilts zemes.

Jāpiebilst, ka kartē iezīmētā robeža starp Latviju un Igauniju ir no H.Langes Baltijas guberņu kartes [8]. Tā bija pirmā tik saturiski bagātā mūsu zemes karte latviešu valodā, domājams tāpēc M.Siliņš to raksturojis arī kalendārā [9]. Bet karte vietām ir ļoti pārslogota ar satura elementiem, kas apgrūtināja tās lietošanu. Latvijas kartogrāfijas vēsturē nav daudz faktu, ka karte tiktu vēltīta kādam labvēlim, kā tas ir šajā gadījumā – baronam L.v.Rekem.

• 1890.g. – „Baltija, visvairs Kurzeme un Vidzemes latviešu daļa Latviešu Indriķa laikā 1200 un vēlāku līdz 1300 pirms Kristus dzimšanas”; mērogs ~ 1: 1,4 mlj. (pielikumā 1891.g.“Atbalss kalendāram”). Šis darbs ir pirmā vēsturiskā karte latviešu valodā, un autors īsi skaidroja kartes saturu minētā kalendāra 77.-78.lpp. Pie kartes ir liels skaits pielikumu: 2 zīmējumi; Beverīnas pilskalna plāns; Satekļa

(Rūsiņa) pilskalna plāns; Tērvetes kalns un 2 pilskalni; Satesele jeb Dabrela pilskalns, tagad Lību kalns pie Siguldas; Pils un pilskalns Turaidas apkārtnē; Turaidas jeb Kaupja “lielā pils” . Latviešu valodas izlokšņu karte (pēc Bīlenšteina un Doringa); Vitebskas guberņas latviešu kolonijas (pēc guberņas statistikas komitejas 1870.g. etnogrāfijas kartes). Sastādot šo karti, M.Siliņš izmantoja 1870.g. Vitebskas guberņas etnogrāfisko karti.

• 1892.gadā M.Siliņš sāka veidot Vidzemes un Kurzemes speciālkarte uz vairākām lapām, kas pēc šo rindu autora pārlicēbas ir unikāls darbs ar tik bagātu, daudzveidīgu saturu, ka būtu ļoti pieprasīts arī tagad, ja vien tiktu izdots kvalitatīvsfaksimils. Kartes pirmo lappu publicēja tajā pašā gadā pielikumā 1893.g. “Atbalss kalendāram”. Jāpiebilst, ka autors pie šīs lapas ievietoja lūgumu sūtīt viņam ģeogrāfiskos nosaukumus kartes nākošajām lapām, norādīja uz kartes uzglabāšanas specifiku, kā arī piedāvāja savu palīdzību pagastu karšu sastādīšanā. 21.gadsimtā vismaz pie Latvijā publicētām kartēm šāda papildinformācija nav redzēta. 1893.g. pielikumā 1894.g. kalendāram tika publicēta speciālkartes 2. lapa. 1894.g. - Vidzemes speciālkartes 3.lapa m.1: 126 000 (pielikumā 1895.g. “Atbalss kalendāram”).

• 1893.gadā tika sastādīta Liepājas apkārtnes karte „Liepāja līdz ar Liepājas ezera apvidu” mērogā 1:61 000, to iespieda A.Štāla litogrāfijā.

• 1896.g. - Vidzemes vispārīgā (un no jauna ārmērotiem ceļiem līdz ar Augš- un Lejas Kurzemi) mērogā 1:420 000 (pielikumā 1896.g. “Atbalss kalendāram”).

• 1895.g. - Vidzemes speciālkarte – 4.lapa mērogā 1:126 000.

• 1896.g. - Vidzemes speciālkarte – 5.lapa mērogā 1:126 000.

• 1896.g. – Rīga līdz ar apvidu – 1.lapa mērogā ~ 1:14 000 (pielikumā 1897.g. “Atbalss kalendāram”); šī ir vienīgā karte, kurai nesen tika izdots faksimils, pateicoties kompānijai „Jāņa sēta”.

• 1897.g. – Krievu valsts karte mērogā 1:16,5 mlj.(pielikumā 1898.g. “Atbalss kalendāram”).

• 1901.g. – Latviešu apdzīvotās zemes karte mērogā1:705 000 (3.att.). Izdota un apgādāta paša apgādībā. Ielikumā pie 1901.g. kartes - 18 pilsētu plāni (4.att.) un karte “Gaujas leja pie Siguldas un Turaidas”. Par šo karti „Latviešu Avīzes” 1901.gada 3.jūlijā rakstīja: “Mūsu pazīstamais cītīgais kartogrāfs M.Siliņa kgs, kā arī “Baltijas Vēstnesis” raksta, patlaban izdevis jaunu Latviešu apdzīvotu zemes karti, kura ļoti glīti un rūpīgi izstrādāta.”

• 1904.g. – Mandžūrijas un Korejas karalauku speciālkarte mērogā 1:1 mlj. Ielikumā pie šīs kartes ir Kvantungas pussalas karte.

• 1904.g.- D-Mandžūrija un Koreja.Tālie Austrumi mērogā 1: 1,6 mlj.

• 1904.g. – Āzijas karte līdz ar visu Krieviju un latviešu kolonijām mērogā 1: 20 mlj.

• 1907.g. – Latvijas – Latviešu zemes karte mērogā 1: 705000.

• 1911.g. - Latvijas – Latviešu zemes karte mērogā 1: 705000, 3.pārlabotais un papildinātais izdevums.

• D-Mandžūrija un Koreja. Tālie Austrumi mērogā 1: 1 680 000 jeb 40 verstis collā. Ielikumā pie D-Mandžūrijas un

Korejas kartes - karte "Port-Artura un tās apkārtnē" un karte "Vladivostokas apkārtnē".

• 1904.g. – Āzijas karte līdz ar visu Krieviju un latviešu kolonijām mērogā 1: 20 mlj. Ielikumā pie Āzijas kartes 28 kartes: 1. Sniega segas robežas pasaulē; 2.Pasaules okeāni; Sniega un ledus daudzums pa gadskārtām; 3.Ziemeļu puslodes ledus apstākļi ledus laikmetā un tagad; 4. Aukstums un siltums jūlijā; 5. Aukstums un siltums janvārī; 6. Gaisa spiediens un vēji jūlijā; 7. Gaisa spiediens un vēji janvārī; 8. Sniega un ledus daudzums pa gadskārtām; 9. Sniega un ledus daudzums pa visu gadu; 10.Zemes virsas zelmenis (veģētācija);11. Kultūras augļi (cukurniedres, cukurbietes, tējas krūmi, dateļpalmas); 12. Kultūras augļi (kvieši, ābeles, rīsi, kartupeļi); 13. Kultūras augi (kokvilna, kafijas koki); 14. Kultūras augļi (tabaka, opiummagones, kukurūza, sīpoli, plūmes, u.c.); 15. Meža lopi (ziemeļbrīži, stirnas, pērtiķi, brīži, u.c.); 16. Meža lopi (ziloņi, tapīri, mozus vērsi, bebri, ķenguri, degunradži un nīlzirgi); Putni (tītari, strausi, fazāni, lakstīgalas, papagaiļi, u.c.); 18. Zvēri (meža kaķi, lauvas, tīreģi, pumas, roņi, leopardi u.c.); 19. Zvēri (lāči, hiēnas, āpši, u.c.); 20. Zvēri (vilki, šakāļi, dingo suņi, krokodīli, u.c.); 21. Mājlopi (zirgi, suņi, ziemeļu suņi); 22. Mājlopi (kamiēļi, govīs, aitas, jaki); 23. Mājlopi (cūkas, mājas kaķi, pieradinātie ziloņi); 24. Pasaules tautību karte pēc valodu radniecības; 25. Pasaules apdzīvotuma biežuma karte; 26. Pasaules kultūras un triju pasaules ticību karte; 27. Sibīrijas saimniecības karte; 28. Amerikas latviešu kolonijas Dienvidamerikā un Ziemeļamerikā. Jāpiebilst, ka M.Siliņš, veidojot šo karti, ņēmis vērā arī skolas programmas prasības, jo pie kartes ir norāde par šā darba iespējām to izmantot skolā.

Kartes iespieda A.Grothusa un A.Štāla, dažas arī Ernests Plate izdevniecībās jeb kā toreiz tās sauca litogrāfijās.

Atsauksmes par M.Siliņa kartēm gan parādījās tikai viņa dzīves jubilejas sakarā, piem., Latvju grāmata, Nr.1, 1931.g.,28.lpp.: "Ļoti populāras savā laikā bija arī viņa sastādītās kartes." (hronikā sakarā M.Siliņa 70 – dzimšanas dienu) ; P.Dreimanis "Latvijas vēsture vidusskolām" R.,1935., 285.lpp.: "M.Siliņš astoņdesmito gadu vidū zīmēja Latvijas karti, ar to norādīdams uz teritoriju, kuras tauta jāapvieno pārvaldes ziņā."

III.M.SILIŅA DARBĪBAS IETEKME UZ LATVIJAS NACIONĀLĀS KARTOGRĀFIJAS VEIDOŠANOS

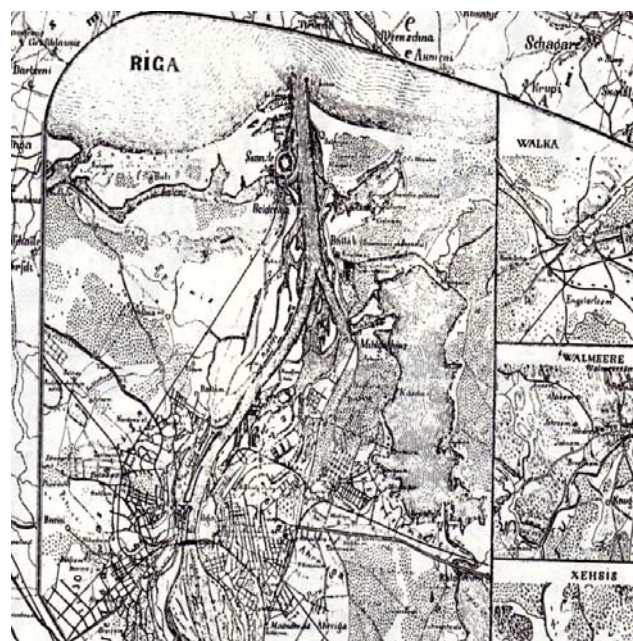
Kartogrāfiskajā darbībā ietekme izpaužas dažādi, gan atklāti norādot pie topošās kartes izmantotos avotus, gan aizklāti jeb vienkārši kopējot iepriekš izdotas kartes saturu elementus.

M.Siliņa kartogrāfiskās darbības ietekme uz Latvijas nacionālās kartogrāfijas veidošanos jūtama, pirmkārt, jau ar karšu latviešu valodā skaita būtisku pieaugumu Latvijas teritorijā 20.gs. pirmajos desmit gados. Otrkārt, Latvijas nacionālajā kartogrāfijā jūtama zināma M.Siliņa karšu saturs atsevišķu elementu, kā arī ģeogrāfisko nosaukumu pārņemšana.

Bet, kā liecina valsts vadošo speciālistu publikācijas par Latvijas kartogrāfiju, M.Siliņa vārds vispār netika minēts [9]. Tūlīt pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas Kultūras fondam tika rosināts izdot M.Siliņa galveno kartogrāfisko darbu faksimilus. Diemžēl atbalsts šai idejai netika saņemts.

3.att. Latviešu apdzīvotās zemes kartes fragments.

4.att. Pilsētu plāni pie Latviešu apdzīvotās zemes kartes.

Jo tikai tieši iepazīstot Matīsa Siliņa karšu saturu bagātību, to var un vajag izmantot.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] Niedre J. Siliņu Matīss jeb Matīss Siliņš. // *Siliņš M. Ko es pieredzēju un piedzirdēju*. R., 1986. - lpp.
- [2] Karnups A. Matīss Siliņš. // *Senatne un māksla*. Nr. 1. - 2., R., 1936. - 151. - 153. lpp.
- [3] Zanders O. Visur pieliekot plecu. // *Padomju Jaunatne*, 5.08.1986.
- [4] Stinkule S. Etnogrāfam, rakstniekam Matīsam Siliņam - 150. // *Daba un vēsture 2012.*, R., Zinātne, 2011. - 173. - 179.lpp.
- [5] Latvijas Ģeogrāfijas biedrības goda biedri. // *Students*, 6.03. 1925.
- [6] Siliņš M. Kurzemes jūrmaliene gar Rīgas jūras līci un tās Gāti uz Dižjūru. // *Ģeogrāfiski raksti*. I.sēj., R., 1929. - 36. - 37.lpp.
- [7] LVVA, 4011.f,1.apr.,5327.lieta,1986.

- [8] **Siliņš M.** Pie kartes.// „Atbalss kalendārs”, 1890. – 89.-90.lpp.
[9] **Auzāns A.** Kartogrāfiskie darbi Latvijā.//Latvijas, Igaunijas, Lietuvas mērnīeku un zemes ierīkotāju konference Rīgā 26.-28.02.,1930.g.

Janis Strauhmanis, Dr.habil.hist. 1997, Riga Technical University. Department of Geomatics. Janis.strauhmanis@navigator.lv. Scientific directions: thematic cartography, atlas cartography, history of cartography.

Janis Strauhmanis. The influence of Matiss Silins' on the development of Latvian national cartography

Matiss Silins (1861 – 1942) has taken a permanent place in the history of cartography of Latvia owing to his creative work but his name deserves recognition in the history of cartography of Europe. M.Silins was awarded the title of honorary member of the Geographic Society of Latvia (1926) for his contribution to the development of Latvian cartography. In all, he created and published 19 large and medium - scale maps and plans, as well as over 50 small - scale maps. The first map was published in 1889 and it depicted the network of roads in the western part of Latvia – Kurzeme. His next cartographic work the map of Latvia was also published in the same year and it was the first detailed map of Latvia published in the Latvian language. The first historic map of the territory of Baltic was published in 1890. M.Silins' biggest cartographic work was the map of the western and northern parts of Latvia – Vidzeme and Kurzeme. It consisted of 5 sheets, made in the scale 1: 126 000. For the creation of this map, M.Silins made use of German and Russian topographic maps, and maps from „The Atlas of Livonia” (1798) by L.A.Mellin. Due to the changes in the international situation at the end of the 19th century, there was need for new political maps, and he created and published several maps, such as the map of a growing Manchuria and Korea, the map of the Far East and the map of Asia. The map of Asia was supplemented with 28 small - scale maps which gave information on nature, economy, religions in different parts of the world, colonies in America the western part of Latvia – Kurzeme, economy of Siberia. M.Silins' cartographic activities continued until 1911 but a section of one of his maps was published still in 1913. M.Silins took an active part in different cultural and educational activities but he has especially interested in the history and ethnography of Latvia.

Янис Штраухманис. Влияние Матиса Силиня на развитие национальной картографии в Латвии

Матисс Силиньш (1861 – 1942) занимает особое место в истории картографии Латвии, но его вклад в историю картографии Европы как первого латышского картографа не известен. В 1926 году Матисс Силиньш был избран почетным членом Латвийского Географического общества за его вклад в развитие национальной картографии Латвии. Он составил и издал 19 карт в крупном и среднем масштабах, а также более 50 карт в мелком масштабе. Первая карта М.Силиньша была опубликована в 1889 году, в ней была опубликована сеть дорог западной части Латвии – Курземе. В том же году была опубликована еще одна карта Латвии, и это было первое детальное отображение данной территории на латышском языке. В 1890 году М. Силиньш опубликовал первую историческую карту территории Балтии. Крупнейшей работой его была карта западной и северной частей Латвии – Курземе и Видземе. Эта карта составлена на 5 листах в масштабе 1:126 000 используя топографические карты Германии и России а также карты из атласа Лифляндии 1798 года (автор Л.А.Меллин). Политические события в конце 19 века нуждались в показе на новых политических картах и М. Силиньш составил и опубликовал несколько таких карт, например, карту Манджурии и Кореи, карту Ближнего Востока и карту Азии. К карте Азии он составил 28 мелкомасштабных карт, характеризующих природу, хозяйство, религии, колонии в Америке, западную часть Латвии - Курземе, хозяйство Сибири. Картографическая деятельность М. Силиньша продолжалась до 1911 года но часть его работ издавались повторно до 1913 года. М.Силиньш активно участвовал в культурной и просвещенческой жизни, но всю жизнь особо интересовался историей и этнографией Латвии.